

2022

BNIP

GISELE testcase 4 – Soortenbeschermingsplan voor de Grauwe Kiekendief in Vlaanderen

Identificatie van motivaties en belemmeringen van landeigenaars voor de realisatie van kleine landschapselementen

LIFE Belgian Nature Integrated Project

LIFE14 IPE/BE/000002 BNIP

© Luc Hoogenstein

Michael Leone, Lieven de Smet, Carla Arthur Moyersoen, Myrthe Van Brempt, An-Sofie Tas, Myriam Dumortier

Inhoudstafel

.....	1
1 Inleiding.....	3
2 Methode.....	5
2.1 Identificeren van belanghebbenden	5
2.2 Identificeren van socio-economische impacts	6
2.3 Perceptie-onderzoek	8
3 Resultaten.....	9
3.1 Motivaties en belemmeringen voor landbouwers.....	9
3.1.1 Schaalvergroting.....	13
3.1.2 Subsidies	13
3.1.3 Relatie landbouw en natuur.....	14
3.2 Motivaties en belemmeringen voor gemeenten.....	15
3.3 Motivaties en belemmeringen voor overige landeigenaars	17
3.3.1 Spoorwegen	17
3.3.2 Jager als landeigenaar	18
3.4 Motivaties en belemmeringen per specifieke KLE.....	19
3.5 Alternatieve wegen om meer KLE te realiseren	22
3.5.1 Grondenruil	23
3.5.2 Divers gamma aan teelten	23
3.5.3 Korte keten.....	23
3.5.4 Kennisopbouw, uitwisseling en begeleiding	23
3.5.5 Samenwerking tussen actoren	24
4 Discussie	25
4.1 Methodologische lessen voor de SEIA-handleiding.....	25
4.2 Discussie van de gevalstudie	26
5 Bronnen.....	29
6 Bijlagen.....	31
6.1 Bijlage 1: Interviewgids.....	31

1 Inleiding

Projectleiders krijgen steeds vaker de vraag om ook de sociaaleconomische aspecten van een natuurproject in beeld te brengen. Een sociaaleconomische impactanalyse (SEIA) is een verzameling van methodes om de veranderingen die een natuurherstel- of -ontwikkelingsproject meebrengt voor de lokale economie en samenleving in beeld te brengen. Het GISELE project ontwikkelt, in samenwerking tussen ANB, INBO, VITO, SPW, DEMNA, UNamur, ULiège/Gembloux en UAntwerpen, een handleiding voor uitvoering en planning van zo'n SEIA (Bestek ANB/LIFE 14 IPE BE002 BNIP – Actie D1/2017/01). De handleiding is vooral gericht op projectleiders van natuurherstel en -ontwikkelingsprojecten, maar kan ook gebruikt worden door uitvoerders of opdrachtgevers van SEIA van multifunctionele ruimtelijke planningsprojecten in het algemeen. De projectleider kan ervoor kiezen om samen met zijn team zelf een SEIA uit te voeren, maar kan er ook voor opteren om dit te laten doen en een studie bureau onder de arm te nemen. Daarnaast biedt de handleiding ook handvaten voor de mensen die projectaanvragen schrijven en beoordelen waarbij een SEIA of een plan van aanpak voor het uitvoeren van een SEIA wordt gevraagd.

Voor de ontwikkeling van de GISELE manual werden vijf gevalstudies als testcase gebruikt. Het primaire doel van deze gevalstudies is het testen van de principes en haalbaarheid van een SEIA in uiteenlopende situaties. Dit gebeurde in nauwe samenwerking met de projecteigenaren, zodat telkens ook nuttige informatie en kennis over de sociaaleconomische aspecten van de case werden gegenereerd, die vervolgens toegepast kan worden in het project of de aanleiding kan zijn voor verder onderzoek. In de gevalstudie Grauwe Kiekendief werden volgende stappen van de GISELE manual doorlopen: 1. Identificeren van de belanghebbenden, 2. Identificeren van de impacts (uitgedrukt in motivaties en belemmeringen). De volgende tools van de manual werden gebruikt: consultatie belanghebbenden en dan meer specifiek: het uitvoeren van semigestructureerde (diepte) interviews.

Dit rapport reikt inzichten aan waarom het realiseren van kleine landschapselementen (KLE) (ook wel *vaste structuren* genoemd) weinig succesvol was tijdens de eerste periode van plan Kiekendief (zie Kader 1: beschrijving van het project). Met de bevindingen reiken we het Agentschap voor Natuur- en Bos (ANB), de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) en het Regionaal Landschap (RL) en hun partners nieuwe inzichten aan over welke motivaties en belemmeringen bestaan bij belanghebbenden voor het implementeren van nieuwe KLE. Dit moet hen toelaten hierop in te spelen voor het vervolg van plan Kiekendief. Deze motivaties en belemmeringen kunnen gezien worden als sociaaleconomische impacts. Dit zijn de effecten op de lokale economie, samenleving en op de maatschappelijk relevante ecosysteemdiensten. KLE kunnen meerdere voordelen (of positieve impacts) bieden zoals bescherming tegen erosie, opvangen van water, het bevorderen van pollinatie en natuurlijke plaagbestrijding (zie o.a. Holden et al., 2019; Sutter et al., 2018; Tamburini et al., 2020; Van Vooren et al., 2017).

Doordat er diepte interviews zijn uitgevoerd, bevatten de bevindingen naast de sociaaleconomische impacts ook beschrijvingen van het systeem en de context die van invloed zijn op de belemmeringen en motivaties. Het biedt een informatiebasis om het project bij te sturen, te communiceren over het belang en de verdiensten van het project, en om met stakeholders in gesprek te gaan.

Deze inleiding wordt gevolgd door een beschrijving van de aanpak van de studie (hoofdstuk 2). Dan volgen de resultaten, waar de motivaties, belemmeringen en alternatieve opties beschreven worden

op basis van de interviews (hoofdstuk 3). In de discussie (hoofdstuk 4) wordt eerst de methodologische aanpak bediscussieerd binnen de context van de SEIA handleiding. Vervolgens is er een discussie over de bevindingen van de gevalstudie Grauwe Kiekendief.

Kader 1. Beschrijving van het plan Kiekendief.

Het Plan Kiekendief is een soortenbeschermingsprogramma gesteund door zes partners (namelijk Regionaal Landschap Zuid-Hageland, Vlaamse Landmaatschappij, Werkgroep Grauwe Kiekendief, Werkgroep Grauwe Gors en Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren) en werd goedgekeurd in 2015 door de minister van Omgeving, Natuur en Landbouw. Het doel van dit project is om vijftien broedkoppels van Grauwe Kiekendief te vestigen in de leefruimte van het Leemgebied in Vlaanderen en omstreken. De Grauwe Kiekendief, die sinds 1999 in de Rode Lijst staat, was vroeger vooral terug te vinden in open landschappen tijdens hun broedperiode in de zomer, maar is vandaag nog zelden aanwezig. Om de populatie aan broedkoppels te verhogen van twee tot vijftien, moet er 450 ha nieuw leefgebied (waarvan 360 ha in het Vlaamse Leemgebied) aangemaakt worden. Aan de hand van een nauwe samenwerking met landbouwers en overige landeigenaars in het Leemgebied, worden akkoorden gesloten om dit doel te behalen. Deze vrijwillige overeenkomsten sporen de landbouwers aan om in te zetten op enerzijds beheersovereenkomsten (80%) en anderzijds kleine landschapselementen in de regio verder uit te breiden (20%). Zo worden gunstige omstandigheden voor de kiekendief aangelegd, en worden de vogels tijdens hun broedperiode veilig opgevangen in het Belgisch landschap (Vandegehuchte, 2015).

2 Methode

De eerste twee stappen van de GISELE SEIA handleiding werden in deze gevalstudie uitgewerkt, namelijk het identificeren van belanghebbenden en het identificeren van de impacts. Dit algemeen stappenplan van de handleiding werd geconcretiseerd en gespecificeerd om beter aan te sluiten bij het doel en de context van de gevalstudie. Dit gebeurde doorheen verschillende besprekingen met ANB, VLM, RL, en de onderzoekers van het INBO en bepaalde de aanpak, de scope en doelen van de casestudy van de Grauwe Kiekendief. De doelen bestaan uit:

1. Verkennen van de door eigenaars/ beheerders van vaste structuren voor de Grauwe Kiekendief, verwachte en ervaren impacts, positief en negatief.
2. Aanreiken van extra inzichten en handvatten aan RL, ANB en VLM om met de eigenaars/ beheerders in gesprek te gaan over de realisatie van de vaste structuren voor de Grauwe Kiekendief.
3. Creëren van bijkomende inzichten voor de (aanbodzijde van de) diensten vergoedingen die de VLM wil uitwerken.

Er werd besloten om met belanghebbenden semigestructureerd interviews uit te voeren om een antwoord te bieden op de doelen. Op deze wijze kon er ook een methode van de GISELE handleiding - het uitvoeren van interviews om socio-economische impacts te identificeren - getest worden. Deze methode was nog niet eerder toegepast in de andere GISELE gevalstudies. Voor de interviews werden eerst de belanghebbenden geïdentificeerd die mogelijk geïnterviewd zouden kunnen worden.

2.1 Identificeren van belanghebbenden

De identificatie van belanghebbende is een cruciale stap waarbij de breedte van het vizier van het project bepaald wordt. Het is hierbij belangrijk om al de belanghebbenden te includeren om een volledig en compleet beeld te scheppen van de realiteit. Aan de hand van een samenwerking tussen al de partners (ANB, VLM, RL, en INBO), werden de belanghebbende groepen van deze gevalstudie geïdentificeerd en onderzocht. Een lijst van belanghebbenden die een rol spelen in het vormen, en direct - of indirect - beïnvloeden van het landschap werd opgesteld: landbouwers, gemeentes, biodiversiteit-telling organisaties, gemeentes, bedrijfsplanners VLM, jagers, OCMW' s, kerkfabrieken en beheerders van wegen, waterwegen, spoorwegen en hoogspanningsnetwerken. Vanuit deze groepen belanghebbenden werden kandidaten gezocht om interviews af te leggen met als doelstelling het identificeren van de socio-economische impacts van de aanleg van vaste structuren in het landschap. Kandidaten werden geselecteerd volgens verschillende criteria: de kandidaten zijn landeigenaars, landbewerkers of werken rond het thema van biodiversiteit binnen de landbouw, de landeigenaars/bewerkers hebben reeds vaste structuren aangelegd voor de Grauwe Kiekendief (ex-post), of hebben plannen om ze nog aan te leggen (ex-ante), en hun grond is binnen het Leemgebied gelokaliseerd, met respect naar de geografische scope van het Plan Grauwe Kiekendief toe. Uiteindelijk namen veertien individuen, verspreid over verschillende groepen, deel aan het onderzoek (zie Tabel 1).

Tabel 1: Functiebeschrijvingen van de geïnterviewde respondenten en tot welke groep belanghebbende zij behoren.

Groep belanghebbende	Aantal respondenten	Functiebeschrijving respondent
Landbouw	4	Landbouwer en voorzitter Groene Kring
		Waalse landbouwer en actief in Plan Kiekendief in Vlaanderen (Biologische landbouw)
		Landbouwer en lid van de Groene Kring
		Biologische Landbouwer
Gemeente	4	Burgemeester Hoegaarden en landbouwer
		Deskundige groenbeheer, gemeente Hoegaarden
		FAVV en gemeenteraadslid in Boutersem
		Gemeente Tienen, OCMW
Bedrijfsplanning VLM	2	Bedrijfsplanner Limburgs deel van Haspengouw
		Bedrijfsplanner VLM Zuid-Hageland
Biodiversiteit-telling organisatie	2	Meetnet Agrarische Soorten te Limburg
		Actief binnen vogelwerkgroep Oost-Brabant en Meetnet Agrarische Soorten
Jacht	1	Vertegenwoordiger lokale wildbeheereenheid en jager
Spoorwegen	1	Milieuadviseur Infrabel

2.2 Identificeren van socio-economische impacts

Het identificeren van de impacts werd in deze gevalstudie gedefinieerd als het benoemen van de verschillende motivaties en belemmeringen die landeigenaars en landbewerkers ervaren om kleine landschapselementen aan te leggen voor het plan Grauwe Kiekendief. Hiervoor werden semigestructureerd interviews uitgevoerd met de geselecteerde respondenten. Een interviewgids werd op voorhand ontwikkeld die als leidraad diende doorheen de interviews, met de vrijheid om af te wijken afhankelijk van de kandidates' achtergrond. Deze is terug te vinden in Annex 1. De vragen

werden aangepast naar gelang de context van de respondenten. Zo zijn er respondenten die al vaste structuren hebben aangelegd (ex-post), respondenten die dit nog niet deden, maar hiervoor wel interesse hebben (ex-ante) en respondenten die geen grond bezitten maar binnen het leemgebied wel op het thema werken. Algemene motivaties en belemmeringen werden besproken, alsook motivaties en belemmeringen voor specifieke KLE. De specifieke KLE die bevestigd zijn tijdens het interview staan opgelijst in Tabel 2. Ook werd er gevraagd of de respondent andere maatregelen toepast die mogelijk gunstig kunnen zijn voor de Grauwe Kiekendief. De interviews werden online afgelegd en opgenomen via het digitaal platform Zoom, en duurden gemiddeld één uur. Voorafgaand werd door alle respondenten geïnformeerde toestemming gegeven voor hun deelname en opname van het gesprek via een GDPR-formulier.

Tabel 2: Lijst van KLE bevestigd tijdens de interviews.

KLE	Toelichting
Hagen	Lijnvormige aanplantingen van struiken die door jaarlijkse snoei compact worden gehouden.
Heggen	Lijnvormige aanplantingen van struik- en struweelsoorten die vrij mogen uitgroeien in de hoogte en breedte, en slechts 1 maal om de 2 à 3 jaar gesnoeid worden.
Houtkanten	Vrijliggende, aaneengesloten, lijnvormige landschapselementen bestaande uit meerrijig hakhout met een minimale breedte van 5 meter.
Buffering holle wegen	Beschermingsstrook van vegetatie langs de wanden van holle wegen.
Buffering waterlopen	Beschermingsstrook van gras of spontane oevervegetatie langs waterlopen.
Poelen	Eerder kleine en ondiepe waterpartijen met ondergedoken en drijvende waterplanten, maar weinig hoog opgroeiende water- en oeverplanten, en zacht hellende oevers.
Wachtbekkens	Overloopgebied, om overtollig water tijdelijk op te vangen.
Graften	Knik of mini-terras op een helling, meestal begroeid met struikgewassen.
Onverharde wegen	Wegen zonder wegverharding, fungeren als groene linten in het landschap.
Struwelen	Struikvegetatie van 1 tot 5 meter hoog.
Akkerreservaten	Voornamelijk gekend als akkers met overstaand wintergraan voor graanetende akkervogels. Dergelijke percelen werden oorspronkelijk ontworpen voor zeldzame akkerflora.

De opnames werden niet letterlijk getranscribeerd, maar een samenvattend rapport met al de vermelde belemmeringen en motivaties per KLE werd per interview geredigeerd. Deze samenvattende

rapporten creëerden de basisdata voor de analyse, waaruit de belangrijkste motivaties en belemmeringen geïdentificeerd konden worden en alternatieve maatregelen besproken werden.

2.3 Perceptie-onderzoek

De motivaties en belemmeringen die geïdentificeerd zijn tijdens de interviews weerspiegelen de percepties van de respondent. Onze analyse behoudt deze percepties in de resultaten, ook al kunnen hier feitelijke onjuistheden in zitten. Het is de realiteit zoals de respondenten het ervaren en om tot verbeteringen of oplossingen te komen zou er rekening gehouden moeten worden met de percepties die bestaan.

3 Resultaten

Als eerste worden de motivaties en belemmeringen voor KLE per type landeigenaar besproken (sectie 3.1). De meeste aandacht gaat naar de landbouwsector (sectie 3.1), die een groot deel van het leemgebied in gebruik heeft en ook een hoofddoelgroep is voor de maatregelen van Plan Kiekendief. Ook is er aandacht voor de motivaties en belemmeringen om KLE te realiseren door gemeenten op publieke gronden (sectie 3.2). Bovendien worden twee (semi)private landeigenaars (sectie 3.3) uitgelicht en de motivaties en belemmeringen die zij hebben voor het realiseren van KLE. Het is mogelijk dat hier opportuniteiten voor KLE zijn, buiten de landbouw om. Vervolgens worden motivaties en belemmeringen voor specifieke KLE gepresenteerd (sectie 3.4) zodat hier rekening mee gehouden kan worden wanneer men specifieke KLE wenst te realiseren. Tot slot presenteert sectie 3.5 bevindingen uit de interviews over alternatieve wegen waarop ingezet kan worden om KLE te realiseren.

3.1 Motivaties en belemmeringen voor landbouwers

Tijdens de gesprekken met landbouwers zijn er aanzienlijk meer belemmeringen ter sprake gekomen dan drijfveren. Gezien het weinig succesvolle realisatie van kleine landschapselementen tijdens de eerste periode van het Plan Kiekendief (in tegenstelling tot de succesvolle beheerovereenkomsten (zie kader 2) is dit dan ook niet verbazingwekkend. Over de jaren heen zijn veel KLE verdwenen en het is niet evident voor de landbouwers om deze terug te brengen. Desalniettemin, werden ook een aantal motivaties door de landbouwers aangehaald:

- Ecologische motivaties:
 - Persoonlijke interesse in biodiversiteit (in het algemeen) of (specifieke) diersoorten, al dan niet als onderdeel van biologisch bedrijf.
- Socio-ecologische motivaties:
 - Een bijdrage leveren aan een aangenaam landschap en de esthetische waarde verhogen;
 - Het aantrekken van insecten zoals bestuivers en plaagbestrijders;
 - Wanneer meer roofvogels aanwezig zijn (door KLE), dan worden prooi populaties zelf beter beheerd;
 - Het voorkomen van erosie;
 - Breken van de wind en verminderen van stress voor de teelten. De droogte en wind zorgen voor sterke stress en zijn een probleem;
 - Milderend effect van grote vaste structuren; minder uitdroging in de zomer en minder koud in de winter;
 - Schaduw op weides voor vee in warme zomers;
 - Driftreductie (het verminderen van inloop pesticiden in waterlopen);

- Voedervoorvee.
- Socio-economische motivaties:
 - Een financiële vergoeding;
 - Het verbeteren van het imago van een landbouwbedrijf. Het algemeen belang van natuur neemt toe en een landbouwer kan hierop inspelen;
 - Een goede connectie met de gemeenschap (omliggende dorpen) onderhouden;
 - Het aantrekken van lokale bewoners en toeristen naar de hoevewinkel door aantrekkelijke omgeving;
 - Sommige landbouwers willen niet meegaan in de consumptie economie en de daarmee gelinkte schaalvergroting. Deze landbouwers staan meer open voor vaste structuren op hun grond;
 - Meer privacy.

De belangrijkste motivatie die benoemd werd door meerdere deelnemers is **een goede vergoeding**. Het motiveert landbouwers om hun gedrag aan te passen als zij er iets uithalen, zowel financieel als andere voordelen zodat er een meerwaarde ontstaat. Tijdens de interviews hadden niet veel landbouwers het idee dat ze er een meerwaarde uit KLE kunnen halen. Er zou niet enkel ingezet moeten worden op de vergoedingen, maar ook op betere kennis van de voordelen van KLE bij de landbouwer wat de basis kan vormen voor een mentaliteitswijziging omtrent het realiseren en beheren van KLE (zie sectie 3.3: kennisopbouw, uitwisseling en begeleiding).

Kader 2: Beheerovereenkomsten

De interviews bevestigen het succes van de beheerovereenkomsten (BOs) voor de Grauwe Kiekendief. Landbouwers hebben zich positief uitgelaten tegenover de BOs tijdens de interviews. De interesse komt voornamelijk voort uit de goede vergoeding die er tegenover staat. Voorwaarden die de landbouwer belangrijk vindt, zoals dat de BO binnen de bedrijfsvoering past (de regels van de BO zijn op te vangen binnen het bedrijf) en dat het niet blijvend is (de landbouwer kan “zijn vrijheid behouden”) spelen hierbij ook mee. Daarnaast zijn er ook andere motivaties die genoemd werden voor het aangaan van de BO zoals het iets extra’s willen doen voor de vogels en een veilige manier om te experimenteren met een gewas (luzerne) dat beter tegen droogte kan. Meerdere deelnemers noemden het aangaan van de BO een win-win. Daarentegen, bestond er bij enkele boeren angst voor onkruid door BO, maar naar eigen zeggen viel dit goed mee na het eerste jaar.

Voor sommige landbouwers was de grootste uitdaging van de BO, de reactie van de (landbouw) gemeenschap. Landbouwers die hierin pionierden kregen negatieve reacties van andere landbouwers. Sommige landbouwers wantrouwen alles wat een beetje te maken heeft met het thema natuur (zie ook sectie 3.1.1, belemmeringen landbouwers). Hierbij werd wel aangegeven dat jonge landbouwers zich gemakkelijker openstellen voor BOs. Een deelnemer heeft de indruk dat jonge landbouwers een ander

beeld hebben van de natuur en ecologische samenhang dan oudere generaties en daardoor sneller neigen naar meer (gewas)diversiteit en minder grootschalige teelten.

Deelnemers noemden meerdere belemmeringen voor het realiseren van KLE. De perceptie is vaak dat KLE zorgt voor minder opbrengst, schade, extra administratie. Bovendien is er schrik dat zodra KLE op het land staat, dat de landbouwer er geen zeggenschap meer over heeft. Alle belemmeringen zijn van socio-economische aard:

- “Vast” is een belemmering:
 - KLE is een vast element en kan alleen verwijderd worden met een vergunning voor vegetatiewijziging, dit wordt als ongewenst/vervelend ervaren wanneer akkergronden of graslanden verlegd worden;
 - Schrik om zeggenschap te verliezen wanneer ze van KLE af willen;
 - Schrik dat KLE problemen oplevert bij het opdelen en verkopen van land of bij onderlinge grondenruil (zonder notaris). Of dat opvolgers later in de problemen komen;
 - Landbouwers die in een ruilverkaveling zitten durven geen KLE aan te leggen omdat ze niet weten of ze hun grond gaan behouden. Ze willen ook geen boze reacties van andere landbouwers als die hun gronden krijgen;
 - Veel landbouwers bezitten zelf niet al de grond die ze bewerken, maar huren of pachten die van landeigenaars, kerkfabrieken, ocmw's, bedrijven, banken, verzekeraars, ... Deze eigenaars hebben vaak liever dat de grond blijft zoals ze die gekocht hebben en gaan bijgevolg niet akkoord met de aanplanting van KLE. Vaak durft de landbouwer het ook niet vragen. Een goede verstandhouding met de landeigenaar is belangrijk voor de landbouwers en de landeigenaars zijn zich hiervan bewust en hebben een sterke invloed.
- Schrik voor minder opbrengst:
 - Door KLE gaat plaats verloren, die niet gebruikt kan worden voor akkerbouw wat leidt tot productieverlies (ook aan de randen door bv. schaduw);
 - KLE vergt extra werk (kosten en tijd) voor onderhoud. Een beheervergoeding is interessant maar moet op zijn minst kostendekkend zijn, anders is het de moeite niet waard. Bovendien moet de steun niet na x aantal jaar aflopen, want door het vaste karakter krijgen landbouwers dan alsnog kosten en problemen;
 - Schrik dat grond met KLE van hun subsidiabele oppervlakte afgaat;
 - KLE belemmert landbouwvoertuigen (zie ook sectie 3.1.1).
- Schrik voor schade aan KLE of percelen:

- Er moet extra opgelet worden bij het gebruik van chemicaliën omdat ze KLE kunnen beschadigen;
- Schrik dat KLE leidt tot schade van wilde dieren;
- Schrik voor onkruid of uitbreiding van wortels van KLE:
 - Ook schrik voor verspreiding bij aangrenzende landbouwers die vervolgens druk zetten om overeenkomst te stoppen.
- KLE worden niet als meerwaarde ervaren qua waterbuffering. De perceptie is dat de aanplantingen water onttrekken van de percelen en teelten.
- Financiële kost:
 - Voor aanleg van KLE is er een drempel bij VLIF steun. Het instapbedrag bedraagt minimaal 1000 euro. Bovendien komen niet alle landbouwers in aanmerking:
 - Alternatief is om een samenwerking aan te gaan met RL waarbij de kosten worden verdeeld (50/50).
 - Voor onderhoud kan er een BO (van 5 jaar) afgesloten worden, maar er is schrik bij landbouwers dat deze na 5 jaar niet wordt verlengd en dan zitten ze ermee.
- Administratief:
 - Versnipperde verantwoordelijkheden overheidsinstanties. Voor aanleg van een KLE kunnen landbouwers steun krijgen van het VLIF, maar voor het beheer van die KLE moeten ze bij de VLM zijn. Is hun investering niet hoog genoeg is, dan werken ze beter samen met het RL. Landbouwers focussen liever op hun bedrijf dan tijd te verliezen in alle zaken op orde te krijgen voor KLE;
 - Schrik om beboet te worden of premies te verliezen doordat iets fout gedaan wordt administratief of op terrein. Regels zijn niet altijd even duidelijk en een landbouwer heeft al aardig wat (digitaal) papierwerk. Vaak staan de boetes of het verlies van premies niet in verhouding tot de overtreding. Daarna is het nog moeilijk om een landbouwer mee te krijgen in het verhaal;
 - Onvoldoende afstemming tussen verschillende instanties en maatregelen waardoor landbouwers in de problemen kunnen komen. Bij het Mestactieplan (MAP6) werd er bijvoorbeeld geen rekening gehouden met BO: sommige landbouwers die meededen aan het project voor de Grauwe Kiekendief kwamen hierdoor in de problemen.

Er zijn ook elementen die zowel motiverend als belemmerend kunnen zijn voor het realiseren van KLE. Tijdens de interviews kwam naar voren dat dit het geval is voor locatie en werkcultuur. Landbouwers gaven aan dat sommige **locaties** zich meer lijken te lenen voor KLE omdat het landschap er al meer naar leunt met meer hagen, struiken, begroeide holle wegen, etc. Bij open landschappen en/of landschappen die vruchtbare gronden bevatten werd het plaatsen of hebben van KLE tegennatuurlijk gevonden. Zeker wanneer die gronden duur worden aangekocht, daar moet de investering uitgehaald

worden en wordt de zonde gevonden om daar KLE op te zetten (zie onder: sectie 3.1.1 Schaalvergroting). Daarnaast lijken landbouwers er verschillende **werkculturen** op na te houden. Volgens een deelnemer is er bijvoorbeeld een verschil tussen Vlaamse en Waalse landbouwers, waarbij laatstgenoemde meer bomen, kruidenrijke stroken hebben en minder maaien.

Behalve bovenstaande belemmeringen, werkt de landbouwer in een context die het verder bemoeilijkt om te kiezen om extra KLE te realiseren op zijn terrein. De onderstaande secties gaan dieper in op de trend van schaalvergroting, het toepassen van subsidies, de moeilijke relatie tussen de landbouw- en natuursector, en het effect dat dat heeft op KLE.

3.1.1 Schaalvergroting

Veel landbouwers zijn in een realiteit terechtgekomen waarbij schaalvergroting nodig is om rendabel te blijven. Om te kunnen overleven worden gronden gekocht, gronden geruimd of aan ruilverkaveling gedaan om aan grotere percelen te komen. Aaneengesloten percelen zijn interessant omdat er minder hoeken e.d. zijn (meer opbrengst per ha, gemakkelijker te bewerken en te bespuiten). Hierdoor zijn landschappen in de afgelopen decennia “uitgekleed” en uitsluitend ingericht om landbouw comfortabel te maken en meer productie te realiseren. Tijdens de eerste ruilverkavelingen was er weinig aandacht voor groen. Om nu een stap terug te zetten naar kleinere percelen en meer KLE is niet evident.

Veel landbouwers zijn, omdat de nood zo hoog is, enkel bezig met (het maximaliseren van) productie en dat gaat niet samen met het realiseren van nieuwe KLE. Bijvoorbeeld, als gevolg van de schaalvergroting hebben veel landbouwers geïnvesteerd in grotere machines die bedoeld zijn om grotere percelen vlot te bewerken (grotere percelen = efficiëntiewinsten voor het bewerken van percelen). KLE belemmeren het gebruik van deze machines. Daarnaast kan het ook het laden van teelten op de straat belemmeren als er KLE staan. Of is er geïnvesteerd in dure vruchtbare grond en moet dat terugverdiend worden, wat KLE zou belemmeren.

Het is een feit dat de landbouw een economische sector is. Dit wordt versterkt door de kleine winstmarges terwijl de kosten flink gestegen zijn. Landbouwers maken daardoor economische keuzes (al dan niet onder invloed van wat hun verteld wordt via landbouworganisaties) zodat ze (voldoende) kunnen verdienen, en momenteel passen KLE niet in dat verhaal voor gangbare landbouwers.

Achter de schaalvergroting zit de druk van de distributie en de industrie die lage prijzen hanteren en om grote eenvormige volumes vragen. Er is steeds meer druk om in te stappen in precisielandbouw, hetgeen de kosten en de afhankelijkheid van de landbouwer vergroot doordat ze naast agrochemicaliën ook technologie van de industrie kopen. Op deze wijze wordt de industrie nog machtiger dan ze al was. Gangbare landbouwers worden (naar hun ervaring) gedwongen te vergroten om te kunnen blijven concurreren en zoeken daarbij naar de economisch meest voordelige oplossingen (qua percelen, teelten en subsidies (zie volgende sectie)). Dit geldt niet enkel voor gangbare landbouwers, maar ook deels voor biologische landbouwbedrijven.

3.1.2 Subsidies

Subsidies zouden landbouwers kunnen sturen naar meer duurzame landbouwpraktijken door juist die praktijken financieel te ondersteunen. Volgens de geïnterviewde landbouwers wordt momenteel de

meeste subsidies gebruikt voor industriegroenten en industrieteelten. Door de druk die landbouwers ervaren, worden dan ook de financieel meest interessante teelten gekozen. Bijvoorbeeld, het telen van aardappelen is financieel zeer aantrekkelijk door de prijs voor het product plus de subsidie. Een landbouwer die aardappelen teelt voor de wereldmarkt (wanneer mogelijk) doet betere zaken en kan langer blijven concurreren / overleven.

Bepaalde teelten zijn verdwenen of dreigen te verdwijnen omdat ze niet rendabel zijn zonder subsidie, terwijl aan deze teelten juist bepaalde voordelen wordt toegewezen (bv. CO₂-opslag van suikerbieten¹). Ook de diversiteit van teelten neemt hierdoor af terwijl een grotere diversiteit juist gunstig is voor roofvogels zoals de Grauwe Kiekendief. Twee geïnterviewde landbouwers pleitte ervoor dat de subsidies juist worden ingezet voor het verduurzamen van praktijken en versterken van het landschap, zoals het toekennen van premies voor teelten die dreigen te verdwijnen, teeltdiversificatie of het toepassen van natuurvriendelijke landbouwpraktijken. Bij de landbouworganisaties wordt hier geen gehoor aan gegeven. Hier ligt werk op de plank voor de overheid (EU en regionaal).

3.1.3 Relatie landbouw en natuur

Er bestaat een groot spanningsveld tussen de landbouw- en natuursector, wat ook zijn impact heeft op (het realiseren van) KLE. Landbouwers kunnen erg argwanend zijn over alles wat enigszins 'groen' is, waardoor ze niet eens een gesprek willen aangaan over bv. een bufferstrook. Vaak is zo'n houding tegen 'groen' principieel geworden door slechte ervaringen uit het verleden. Bijvoorbeeld spanningen die hoog op zijn gelopen door ruilverkavelingen in het verleden waarbij Natuurpunt gronden "heeft afgepakt" heeft nog steeds invloed op hoe landbouwers naar de natuursector kunnen kijken. Een respondent die soms met landbouwers spreekt over het aanplanten van KLE merkte ook op dat ze snel dichtklappen wanneer het onderwerp aangesneden wordt. Ook merkte hij op dat een invloedrijke landbouwer (zat in de milieuraad van het dorp) slechte ervaringen had met VLM over afgemaaide erosiestroken en vervolgens veel landbouwers hem volgden in doen en zeggen.

Landbouwers die wel iets voor de natuur willen doen, hebben schrik van de reacties van andere landbouwers en ervaren sociale druk. Sommige landbouwers reageren agressief. Twee deelnemers die pionierden in hun omgeving met BO werden naar eigen zeggen "*een beetje verketterd in hun gemeenschap*". Doordat zulke landbouwers geen conflict willen uitlokken of bang zijn voor de reactie, zijn ze waakzaam voor de overweging om groene elementen te implementeren.

Ook in de natuursector zijn er personen zijn die zich te fundamentalistisch opstellen, wat volgens enkele deelnemers averechtse reacties uitlokt:

"[...] boeren die echt dichtklappen, boos aan het worden zijn, die op een bepaald moment zeggen: genoeg."

Dit is niet bevorderlijk voor het overtuigen van landbouwers om te investeren in KLE. Volgens de respondenten is er juist nood aan constructief overleg waarbij er naar elkaar geluisterd wordt en

¹ Voor de redenering, zie bv. <https://www.trouw.nl/nieuws/biet-bindt-kooldioxyde-beter-dan-bos~b64c0fdc/> of <https://www.irs.nl/interesegebieden/alle-interesegebieden/nieuws/koolstofdioxide-vastleggen-suikerbieten-zijn-er-goed-in/>

waarbij men open staat voor samenwerking. Volgens hen is het bevorderlijk om te zoeken naar mensen die open staan voor samenwerking, alhoewel dit niet andere knelpunten wegneemt (zoals schrik voor regelgeving en kosten).

3.2 Motivaties en belemmeringen voor gemeenten

Sinds de ruilverkavelingen, en de daarmee gepaarde verdwijning van KLE, ervaren nabijgelegen gemeenten meer problemen met het wegspoelen van water wat resulteert in erosie en modderoverlast. Dit leidt tot grote kosten voor het schoonmaken van wegen en rioleringen. Daarnaast is er ook de droogteproblematiek. Bij gemeenten groeit het bewustzijn dat het uitbreiden en beter beheren van KLE nodig is (als een deel van de oplossing) om het water beter in het landschap te houden. O.a. door de uitgaven voor het reinigen van de straten, hebben gemeenten meer aandacht om KLE te beschermen en uit te breiden. Erosiebestrijdingsmaatregelen kunnen gemakkelijk aan het plan Kiekendief gekoppeld worden om win-wins te realiseren voor natuur en de effecten van erosie te milderen. Uit de interviews met de deelnemers die in de publieke sector werken zijn de volgende motivaties voor het realiseren van meer KLE naar voren gekomen:

- Ecologische motivaties:
 - Het verbeteren van de biodiversiteit en het streven naar een meer ecologisch beheer.
- Socio-ecologische motivaties:
 - Beschermen van dorp/stad tegen schade van erosie;
 - Versterken van de esthetische waarde met typische KLE van de streek:
 - Draagt bij aan de identiteit van de streek en zijn bewoners; “iets om fier op te zijn”.
 - Aanhaken op plan Kiekendief levert win-wins op:
 - Een drijfveer om meer gericht aan de slag te gaan dankzij samenwerking / ondersteuning van RL;
 - De kiekendief is een ‘paraplu-soort’: andere soorten (of biodiversiteit in het algemeen) hebben baat bij de maatregelen;
 - Levert een bijdrage aan andere doelen zoals klimaat en bodemkwaliteit (win-wins).
- Socio-economische motivaties:
 - Een meer divers landschap met typische KLE van de streek trekt toeristen aan;
 - Besparen op kosten die gemaakt worden op opschonen van grachten, straten met modder en wachtbekkens, enz.;
 - Cofinanciering door het Regionaal Landschap maakt het gemakkelijker voor gemeenten om te investeren.

Eenzijds kan de gemeente meer KLE realiseren op eigen grond. Hiervoor moet de gemeente goed op de hoogte zijn welke gronden zij bezit in het buitengebied en wat de grenzen met bv. landbouwers zijn om mogelijkheden te kunnen identificeren. Ondersteuning en begeleiding door mensen met ecologische kennis en het (lokale) landschap zijn gewenst om goede locaties te vinden, de juiste maatregelen en beheer te identificeren en toe te passen. Een voordeel dat genoemd werd voor het realiseren van KLE op eigen grond is dat de gemeente zelf het beheer in handen kan nemen. Anderzijds kan de gemeente landbouwers aansporen om meer KLE te realiseren door bv. met hen in gesprek te gaan, samenwerkingen aan te gaan of financiële steun te verlenen. Een deelnemer geeft evenwel mee dat het in het algemeen moeilijk is om een landbouwer te overtuigen.

Enkele belemmeringen die tijdens de interviews ter sprake zijn gekomen:

- Socio-ecologische belemmeringen:
 - Gevallen van slecht beheer zoals te veel snoeien van begroeiing en te veel takken, haksel, e.d. weg halen;
 - Jonge planten die het niet overleven doordat deze bv. over het hoofd gezien worden tijdens het maaien of niet overleven door wildvraat:
 - Dit kan worden voorkomen door het plaatsen van houten paaltjes of het beschermen van de jonge stammetjes via plantkokers, of niet meer om jonge planten maaien wat als voordeel heeft dat de plant gestimuleerd wordt om sneller te groeien en waardoor de bodem eveneens meer water vasthoudt.
 - Gevallen van slechte inrichting zoals enkel kort gemaaid grasstroken terwijl er mogelijkheden zijn voor een andere inrichting (bv. hagen). Zulke stroken met enkel (kort gemaaid) gras maakt het voor landbouwers bovendien gemakkelijker om over hun perceelsgrenzen heen te ploegen:
 - Daarnaast biedt hogere vegetatie ook meer voordelen op voor natuur, erosiebescherming en waterhuishouding.
- Socio-economische belemmeringen:
 - Een schepencollege dat voornamelijk uit landbouwers bestaat, is meer conservatief wanneer het over KLE gaat. Het wereldbeeld waarbij gesproken wordt over 'de groenen' die alleen willen aanplanten en grond afpakken is hier ook aanwezig;
 - Sommige landbouwers zijn geneigd de grenzen van hun percelen op te zoeken en eroverheen gaan. Wanneer er weinig of geen controle is op het respecteren van de perceelsgrenzen, durven landbouwers hun gronden tot op, of zelfs over, de perceelsgrens bewerken waarbij zij dan publiek terrein innemen en KLE beschadigen. Landbouwers zien het aanplanten van nieuwe structuren langs hun percelen vaak als 'land afpakken'. Ook als het land eigenlijk in bezit is van de gemeente maar de landbouwer het altijd heeft mee geploegd. Om te voorkomen dat landbouwers te ver door ploegen heeft een gemeente betonnen grenspalen of grensstenen geplaatst naast de groenelementen;

- Onderhoud van KLE is een uitdaging voor sommige gemeenten door tekorten op budget of een onderbemande technische dienst.

3.3 Motivaties en belemmeringen voor overige landeigenaars

Naast landbouw en publieke gronden, kunnen ook andere (semi)private gronden overwogen worden voor het realiseren van KLE, bv. op terreinen die eigendom zijn van OCMW's, kerkfabrieken, tuinen, grondbezitters of de spoorwegmaatschappij. Voor interessante stukken grond zou er gezocht moeten worden naar samenwerkingen tussen de landeigenaars en bv. de gemeente of natuurorganisaties. Afspraken kunnen gemaakt worden over kosten aanleg en onderhoud. Tijdens de interviews werd er met Infrabel en een jager-landeigenaar gesproken om beter te begrijpen waar opportuniteiten, motivaties en belemmeringen voor hen liggen.

3.3.1 Spoorwegen

Infrabel bezit veel bermen (stroken van 8 à 10 meter) naast het spoor. Deze stroken moeten sowieso onderhouden worden om de veiligheid en bedrijfszekerheid van de sporen te garanderen. Vegetatie mag niet woekeren of te hoog worden zodat het spoor niet kan beschadigen. Deze stroken kunnen zo ingericht en beheerd worden dat het ook een bijdrage levert aan biodiversiteit. Hierbij zouden KLE zoals heggen of hagen ook een mogelijkheid kunnen zijn. Momenteel staan er nog geen heggen of hagen op het patrimonium van Infrabel (houtkanten wel), maar er is wel interesse. Infrabel bezit ook grote werkterreinen ("Logistieke Centra") waar initiatieven voor biodiversiteit genomen worden, bv. het inzaaien van bloemenweides. Tijdens het interview kwamen de volgende motivaties naar voren om aan biodiversiteit te werken (waaronder KLE voor de Grauwe Kiekendief):

- Socio-ecologische motivaties:
 - Infrabel is op zoek naar win-wins wanneer het gaat over het beheren van de spoorwegbermen. Ze zijn geïnteresseerd in alternatieven voor zowel de inrichting als het beheer van spoorwegbermen als die alternatieven zowel goed zijn voor de biodiversiteit, weinig onderhoud vergen, financieel gunstig zijn en passen in de bedrijfsvoering. Het moet bijvoorbeeld over grotere stukken berm percelen gaan om het handelbaar te houden. Een voorbeeld wat gegeven werd van zo'n alternatief was het gebruik van schapen om bepaalde stukken te begrazen:
 - Hiervoor is Infrabel op zoek naar partnerschappen om win-wins te realiseren. Ten eerste omdat lokale partners de omgeving beter kennen, en ten tweede omdat Infrabel niet over alle middelen (zoals bv. een herder met schapen) beschikt;
 - Niet in alle gevallen hoeft het een win-win te zijn. Mocht een alternatief nuttig zijn voor de biodiversiteit en het toch wat kost, dan kan het ook overwogen worden.
 - Vegetatie is belangrijk om erosie te voorkomen.
- Socio-economische motivaties:

- Infrabel wil zichzelf promoten als een duurzaam bedrijf, om dit extra kracht bij te zetten heeft het bedrijf zich ingeschreven voor de 'Green Deal Biodiversiteit en Bedrijven';
- Werken rond groen geeft energie, ook aan mensen die op terrein werken.

Specifieke belemmeringen werden niet genoemd, zolang de vegetatie niet de veiligheid van het spoor in het gedrang brengt en Infrabel de vrijheid heeft om in te grijpen wanneer dit nodig is of wanneer ze het spoor willen aanpassen of uitbreiden.

De NMBS bezit ook nog patrimonium, voornamelijk in de omgeving van stations en aanpalende gebieden. In rurale gebieden zou onderzocht kunnen worden of zij ook een interessante partner kunnen zijn voor vergroeningsmaatregelen op hun terreinen.

3.3.2 Jager als landeigenaar

Landeigenaars kunnen hun terreinen zo inrichten zodat er een interessant habitat gecreëerd wordt voor verschillende diersoorten. Jagers bezitten vaak grond, of huren grond, om hun recreatieve activiteit te beoefenen. De drijfveren van jagers om KLE aan te leggen hangt hierdoor sterk af van het land dat in bezit is, de schaal waarop er gejaagd wordt, en de motivaties naar natuurbescherming toe.

Limpens (2021) (de Waalse GISELE casestudie over de Grauwe Kiekendief) onderscheidde twee uitersten in de houding van jagers als landeigenaar tegenover beschermingsmaatregelen voor de Grauwe Kiekendief.

Aan de ene kant zijn er jagers met kennis over hun land en de aanwezige biodiversiteit. Ze exploiteren hun land op een duurzamere manier en hebben aandacht voor beschermde soorten. Zij zijn beter bereid om hun landschap aan te passen voor biodiversiteit, en een win-win te realiseren waarbij meer wild wordt aangetrokken. Overigens komen de persoonlijke interesse voor natuur, het afbakenen van grond, en actie tegen erosie ook als motivaties naar boven om KLE te realiseren. Nadelen zijn de financiële kosten van de aanleg en het onderhoud die niet worden gecompenseerd (Limpens, 2021).

Aan de andere kant zijn er jagers die hun grond zelden bezoeken behalve tijdens grote jachteenementen, en dus minder weten over - en geven om - specifiek beschermde soorten. Tijdens zulke grootschalige jachteenementen wordt er geen rekening gehouden met de nesten van soorten zoals de Grauwe Kiekendief. Als gevolg van de jachtactiviteiten kunnen broedkoppels regelmatig weggejaagd worden door afschrikking of zelfs doodgeschoten door jagers. Jagers die wild willekeurig schieten worden gedreven door een nostalgie naar een tijd dat jagen nog ongereguleerd was. Dit gedrag is voornamelijk te wijten aan een gebrekkige kennis van of respect voor de regelgeving, een beperkt bewustzijn van de situatie waarin de Grauwe Kiekendief (en andere soorten) zich bevindt, en een gebrekkige communicatie. Meer en betere informatie over de fragiliteit en kwetsbaarheid van deze populatie roofvogels naar de jagers toe zou dit kunnen verbeteren. Een geïnterviewde jager van de Waalse casestudie onderlijnde dat wanneer jachtverenigingen informatie naar hun leden communiceren dit meer impact heeft. Communicatie vanuit natuurorganisaties wordt door jagers minder snel vertrouwd en geloofd (Limpens, 2021).

Het is van belang om bewust te zijn van de variatie in houdingen binnen de jagerij wanneer er naar opportuniteiten wordt gezocht met jagers als landeigenaar. Er kan ingespeeld worden op de ecologische en sociaalecologische motivaties bij jagers die al een duurzamere werkwijze hanteren. Bij jagers waar dat minder het geval bij is kan ingezet worden op verhogen van hun kennis en bewust zijn van hun impact op soorten als de Grauwe Kiekendief. De respondent die voor deze gevalstudie geïnterviewd werd behoorde tot het type jager wat zich al inzet voor de natuur. Tijdens het interview en bij de Waalse gevalstudie kwamen de volgende motivaties naar voren:

- Ecologische motivaties:
 - Iets goeds willen doen voor de natuur (losstaand van de jacht).
- Socio-ecologische motivaties:
 - Het aantrekken van wild voor de jacht;
 - Om een oplossing te bieden voor de erosie- en overstromingsproblemen die het gebied kent (bv. na een ruilverkavelingen) om zo een win-win te realiseren voor erosie en natuur.
- Socio-economische motivaties:
 - Het afbakenen van percelen.

De belemmeringen die naar voren kwamen zijn:

- Socio-economische belemmeringen:
 - Het gemis aan financiële steun;
 - Onvoldoende kennis, bewustzijn over, of gevoel bij, de problematiek en daardoor ook niet overwegen om maatregelen te nemen.

3.4 Motivaties en belemmeringen per specifieke KLE

De redenen om KLE te integreren op hun land verschilt sterk, afhankelijk van de context, doelen, motivaties en meningen. Elke respondent werd gevraagd om commentaar en meningen over specifieke KLE te geven, over hoe ze deze wel of niet integreerde, en waarom. Hierbij zijn verschillende discourses geïdentificeerd en werd er een onderscheid gemaakt tussen drie groepen die gelijkaardige motivaties en belemmeringen hebben per KLE (tabel 3). De Intensieve landbouwer ('I' in tabel 3) met het primaire en centrale doel om een hoge productie te behalen, de Natuur-inclusieve landbouwer ('N' in tabel 3) die de waarde van biodiversiteit inziet en graag natuur in zijn landbouwmodel integreert, en de Overige landeigenaars ('O' in tabel 3) die niet of minder op productiviteit van de grond gefocust zijn zoals gemeentes en verschillende motieven hebben om wel- of niet- biodiversiteit te verrijken op hun land via KLE. Inzichten in de motivaties en belemmeringen van specifieke KLE per discours groep laten zien waar mogelijke opportuniteiten zijn om specifieke KLE aan te leggen of waar moeilijkheden zitten die aangepakt kunnen worden.

Tabel 3: Samenvattend overzicht van de motivaties en belemmeringen om specifieke KLE aan te leggen met een onderscheid tussen de standpunten van de Intensieve landbouwer 'I', de Natuur-inclusieve landbouwer 'N', en Overige landeigenaars 'O'

KLE	Motivaties volgens de actoren		Belemmeringen volgens de actoren	
Haies	I/N	§ Gecompenseerd door BO KLE	I/N/O	§ Onderhoud vergt veel intensief werk
	I/N	§ Creëert schaduw op weilanden voor vee	I	§ Vermoeilijkt doorgang van tractor
	N/O	§ Driftreductie	I	§ Opbrengstverlies door schaduw op akkerbouwpercelen
	N/O	§ Erosiebestrijding	I/N	§ Niet mogelijk als grond niet volledig in eigen bezit is (bv. pacht)
	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding		
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking voor de natuur (landbouwers & gemeentes)		
	O	§ Biodiversiteit verrijking voor meer wild (jagers)		
Heg	I/N	§ Gecompenseerd door BO KLE	I/N	§ Opbrengstverlies door grootte van ingenomen oppervlakte
	I/N	§ Creëert schaduw op weilanden voor vee	I	§ Vermoeilijkt doorgang van tractor
	N	§ Driftreductie	I	§ Opbrengstverlies door schaduw op akkerbouwpercelen
	N/O	§ Erosiebestrijding	I/N	§ Niet mogelijk als grond niet volledig in eigen bezit is (bv. pacht)
	N/O	§ Pollinatie en plaagbestrijding	O	§ Ruimtelijk en eigendom conflicten met landbouwers; publieke stroken naast landbouwvelden té smal voor gemeentes om heggen te plaatsen (moet 0,5 meter van akker en 0,5 meter van weg staan)
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking voor de natuur (landbouwers & gemeentes)		
	O	§ Biodiversiteit verrijking voor meer wild (jagers)		
Houtkant	I/N	§ Gecompenseerd door BO KLE	I/N	§ Opbrengstverlies door de grootte van de ingenomen oppervlakte
	I/N	§ Creëert schaduw op weilanden voor vee	I	§ Vermoeilijkt doorgang van tractor
	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding	I/N	§ Opbrengstverlies door schaduw op akkerbouwpercelen
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking voor de natuur (landbouwers & gemeentes)	I/N	§ Niet mogelijk als grond niet volledig in eigen bezit is (bv. pacht)
	O	§ Biodiversiteit verrijking voor meer wild (jagers)	O	§ Ruimtelijk en eigendom conflicten met landbouwers omdat publieke stroken naast landbouw velden té smal voor gemeentes om houtkanten te plaatsen
Buffering holle wegen	I/N	§ Gecompenseerd door BO erosiebestrijding	I	§ Vermoeilijkt tractor doorgang

	I/N	§ Als vegetatie aan holle weg reeds aanwezig -> creëert motivatie voor aanlegging van bufferstrook via BO: opbrengstverlies gecompenseerd	I	§ Opbrengstverlies door schaduw op akkerbouwpercelen
	I/N	§ Erosiebestrijding	O	§ Ruimtelijken eigendom conflicten met landbouwers omdat publieke stroken tussen holleweg en landbouw velden té smal voor gemeenten om buffering te plaatsen
	N/O	§ Esthetisch waarde	I	§ Opbrengstverlies doordat holle wegen niches zijn voor konijnen, dassen, ratten die zich voeden met gewassen
	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding		
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking; bestuivers, knaagdieren, vogels, etc. (landbouwers & gemeentes)		
	O	§ Biodiversiteit verrijking; meer wild (jagers)		
Buffering waterlopen	I/N	§ Erosiebestrijding	I/N	§ Niet gecompenseerd door BO
	N/O	§ Waterkwaliteit verbeteren	I/N/O	§ Maaibeheer van bufferstrook vergt veel intensief werk
	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding	I/N	§ Vaak begroeiing van netels en distels langs waterlopen
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking voor de natuur (landbouwers & gemeentes)		
	O	§ Biodiversiteit verrijking; meer wild (jagers)		
	N/O	§ Erosiebestrijding		
Poelen	I/N/O	§ Vast houden van water, overstroming voorkomen	I/N	§ Niet gecompenseerd door BO
	I/N	§ Drinkwater voor vee op weilanden	I	§ Voordeel en functie van poelen onduidelijk, vooral op akkervelden
	N/O	§ Pollinatie en plaagbestrijding	I/N	§ Staan snel droog bij diep grondwater
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking (bv: kamsalamander)	I	§ Moet multifunctioneel zijn (vb.: water voor vee én overstromingen voorkomen)
	O	§ Esthetische waarde (gemeente)		
	O	§ Recreatief (gemeente)		
Wachtbekkens	I	§ Erosiebestrijding	I/N	§ Niet gecompenseerd door BO
	I	§ Vast houden van water, overstroming voorkomen, en als droogtmaatregel	I/N/O	§ Huidige wachtbekkens zijn hun functies verloren (op foute locatie, geen onderhoud, té vervuild, etc.) dus is er een negatieve connotatie ontstaan aan hun nut

	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding		
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking voor natuur		
Graften	I/N/O	§ Vast houden van water, als droogtemaatregel	I/N/O	§ De algemene kennis en bewustzijn over graften is laag en/of onbestaand
	I/N	§ Gecompenseerd door BO (Regionaal Landschap)		
	O	§ Biodiversiteit verrijking: graft als jacht bosje voor jagers		
	O	§ Historische waarde		
Onverharde (groene) wegen	N/O	§ Historische waarde	I	§ Vermoeilijkt en vertraagt tractor doorgang
	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding	I	§ Trekt toeristen aan op akkervelden
	I/N	§ Stoort teelten en landbouwer niet (≠houtkanten bv)	N/O	§ Biodiversiteitsfunctie vermindert door verstoring van frequente wandelaars en fietsers
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking voor natuur	O	§ Toerist geeft voorkeur aan verharde weg (gemeente)
			O	§ Ruimtelijk en eigendomsconflict met landbouwers omdat publieke strook tussen onverharde weg en landbouw velden (1m breed) wordt soms niet gerespecteerd door landbouwers
Struwelen	I/N	§ Lutte contre l'érosion	I	§ Moeilijk te controleren
	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding	I	§ Opbrengstverlies door de grootte van de ingenomen oppervlakte
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking voor natuur	I	§ Opbrengstverlies door schaduw op akkerbouwpercelen
Akkerreservaten	I/N	§ Gecompenseerd door BO	I	§ Angst voor onkruid
	N	§ Optimalisatie van bodemstructuur	I	§ Insect als niet functioneel, of zelfs contraproductief geacht (pesten)
	N	§ Pollinatie en plaagbestrijding		
	N/O	§ Biodiversiteit verrijking		

3.5 Alternatieve wegen om meer KLE te realiseren

Naast motivaties en belemmeringen voor KLE werden de respondenten ook bevraagd over alternatieve opties (beleids)instrumenten, manieren van (samen)werken, teeltdiversificatie, (...) die bijdragen aan een toename van KLE en natuurlijk kapitaal.

3.5.1 Grondenruil

Deelnemers werden gevraagd wat ze vonden van een grondenruil tussen bijvoorbeeld landbouwers en de gemeente. Het gaat hier om kleinere stukken grond die geruild kunnen worden (dus geen ruilverkaveling) doordat bv. een landbouwer een strook bezit wat minder interessant is voor het groeien van gewassen maar wel interessant kan zijn voor KLE, en de gemeente een stuk grond bezit die goed aansluit op de percelen van de landbouwer. Deelnemers zijn in principe wel geïnteresseerd in het uitvoeren van zo'n grondenruil, maar in de praktijk is het geen gemakkelijke optie. Beide partijen moeten grond bezitten die interessant is voor de ander. Daarnaast zitten er voor landbouwers een aantal voorwaarden aan: de grond moet minstens van dezelfde kwaliteit zijn, de oppervlakte moet de moeite waard zijn om te ruilen en het perceel moet goed bereikbaar zijn en voldoende aansluiten bij de eigen percelen.

3.5.2 Divers gamma aan teelten

Teeltdiversificatie zorgt net als KLE voor een interessanter landschap voor het voedsel van de Grauwe Kiekendief (en dus ook voor de Grauwe Kiekendief zelf). Over het diversifiëren van de teelten zijn verschillende meningen naar voren gekomen. Een bio-landbouwer past diversifiëring toe voor risicospreiding. Hij zoekt naar (combinaties van) teelten die beter om kunnen gaan met het veranderende klimaat en heeft zich aangesloten bij de BO teeltrotatie. De landbouwer beweert meer dieren te zien sinds het diversifiëren van het landschap en teelten. Andere geïnterviewde landbouwers zijn overtuigd dat schaalvergroting de enige manier is om nog aan inkomsten te komen en terugkeren naar een grotere verscheidenheid aan teelten past niet in dat plaatje.

3.5.3 Korte keten

Landbouwers die korte keten landbouw als verdienmodel hebben, hebben vaak meerdere teelten in hun aanbod waarvoor zij aan teeltdiversificatie toepassen. Bovendien kan een aantrekkelijke omgeving met KLE omwonenden en toeristen aantrekken om de hoevewinkel te bezoeken en een positief effect hebben op de verkoop. Meer en meer mensen willen lokaal kopen, met de overtuiging dat het dichterbij is, beter is voor het klimaat en gezonder is. Echter kan niet elke landbouwer hier aan beginnen. Hij/zij moet eerst en vooral een goede locatie hebben dicht bij de klant en de goesting als ook de vaardigheid om bijna dagelijks met klanten om te gaan om zijn product te verkopen.

3.5.4 Kennisopbouw, uitwisseling en begeleiding

Er is gebrek aan inzicht over de positieve impact van natuur voor de landbouw zoals de ecosysteemdiensten die door KLE gegenereerd kunnen worden. Bij veel landbouwers bestaat de perceptie dat KLE voornamelijk kosten en problemen met zich meebrengen. Een deelnemer merkt op dat landbouwers vaak niet goed weten waar lokale projecten met betrekking tot KLE over gaan of waarom men het doet. Bovendien bestaan er misconcepties over KLE (bv. KLE onttrekt water van de percelen of zien insecten die door KLE aangetrokken worden als gevaar) of lukt het een landbouwer niet om de gewenste effecten van KLE te genereren (bv. vegetatie groeit te traag en gewenste insecten komen niet) omdat er een gebrek is aan kennis over de vegetatie.

Er is bij zowel ecologen, landbouwexperts als individuele landbouwers behoefte aan meer kennis over de (vaak positieve) effecten van natuur op landbouw in het algemeen maar ook specifiek voor lokale

individuele boerderijen en bedrijfsplanning. In algemene zin zouden de win-wins en de impacts (waarom doet het ertoe, waarom op die locatie, wat betekent het voor hen) beter gecommuniceerd kunnen worden. Op bedrijfsniveau zou men advies kunnen geven over natuurelementen op landbouwgrond en geschikte (combinaties van) teelten die zowel interessant zijn voor de landbouwer als de natuur. Een lange termijn planning kan opgesteld worden op bedrijfsniveau.

Daarnaast zou er kennis tussen landbouwers uitgewisseld moeten worden, waarbij boeren voorbeelden kunnen bezoeken van boeren die een alternatieve bedrijfsinrichting en planning hebben. Succesverhalen, praktische tips, alternatieve aanpakken kunnen op deze wijze gedeeld worden en worden mogelijk ook sneller aanvaard dan wanneer het van een 'groene' of iemand uit 'een ivoren toren' komt. Positieve verhalen zouden ook met een breder publiek (bv. via informatieborden) gedeeld kunnen worden, om landbouwers in een positief daglicht te zetten. Ook het opvolgen en begeleiden van landbouwers na aanplanting van KLE zou ondersteunend kunnen werken, om de slaagkans van een effectieve werking tussen natuur en landbouw te verhogen.

Zulke bewustmaking kan bijdragen aan de mindset van landbouwers over KLE of over hun rol in het landschap en daardoor gemakkelijker te overtuigen zijn om in KLE te investeren. Dit zou in combinatie moeten gaan met het aanpakken van andere knelpunten, zoals bezorgdheden die landbouwers hebben over juridische of economische aspecten van KLE.

3.5.5 Samenwerking tussen actoren

Samenwerking tussen actoren draagt niet alleen bij aan kennisopbouw en -uitwisseling, maar kan ook bijdragen aan het creëren van innovatieve aanpakken en het realiseren van win-win situaties. Samenwerking tussen landbouw, gemeenten, (lokale) natuurorganisaties, jagers, wetenschappelijke instellingen, maar ook met een lokale actoren zoals een imker of een jager kunnen tot nieuwe oplossingen leiden die gunstig zijn voor zowel landbouw als omgeving. Een voorbeeld dat gegeven werd tijdens de interviews is die van een kleine lokale samenwerking tussen een jager en een landbouwer. De jager had patrijzen gezien op één van de erosiestroken van een landbouwer en heeft hem gevraagd niet te maaien voor augustus, waarna die landbouwer dat ook vrijwillig gedaan heeft. De jager vraagt aan landbouwers om hem te contacteren of verwittigen voor ze maaien of oogsten, zodat hij met de jachthonden door het perceel kan gaan en het aanwezige wild wegjagen. Zulke lokale samenwerkingen kunnen de weerstand tegen KLE doen afnemen.

Meerdere deelnemers gaven aan dat het gemakkelijker is om jonge landbouwers te engageren voor meer dialoog en samenwerking. Volgens hen lijken jonge landbouwers meer open te staan voor nieuwe manieren van werken en zien ze de fouten die gebeurd zijn in het verleden. Ze zijn vaak meer opgeleid, hebben meer kennis over het ecologisch aspect in vergelijking met de oudere generatie en zouden sneller neigen naar meer (gewas)diversiteit en minder grootschalige teelten.

4 Discussie

4.1 Methodologische lessen voor de SEIA-handleiding

Het uitvoeren van semigestructureerd interviews in functie van het identificeren van impacts (stap 2) was niet getest in de voorgaande GISELE gevalstudies. Het toepassen en testen van deze kwalitatieve methode voor de geschiktheid voor de GISELE handleiding was dan ook een belangrijk element tijdens de gevalstudie van de Grauwe Kiekendief. De focus van de gevalstudie lag vooral op het identificeren van redenen waarom het realiseren van KLE weinig succesvol was tijdens de eerste periode van het Plan Kiekendief. Het toepassen van (semigestructureerd) interviews is hiervoor geschikt doordat er meer in de diepte gegaan kan worden door waar nodig door te vragen bij de respondenten. Hierdoor kan rijkere data verzameld worden over, in deze instantie, motivaties of belemmeringen van belanghebbenden voor het aanplanten van KLE. Argumenten voor of tegen kunnen beter worden verkend in vergelijking met een (online) enquête (ook een optie voor het uitvoeren van stap 2).

Het toepassen van interviews gaf inderdaad rijke data. Zo werd er niet alleen een uitgebreide lijst van motivaties en belemmeringen geïdentificeerd per stakeholder, maar werden er ook inzichten verzameld over de context waarin een belanghebbende zich bevindt. Dit is belangrijk omdat dit vaak inzicht geeft in de redenen waarom een belanghebbende bepaalde keuzes maakt en waar zijn/haar perceptie of wereldbeeld vandaan komt. Bovendien werden verschillende mogelijkheden besproken als antwoord op de problematiek. Zowel de context waarin een belanghebbende zich bevindt als mogelijke oplossingspistes kunnen nuttig zijn voor een projectcoördinator voor het toekomstige verloop van een natuurinrichtingsproject door hierop in te spelen.

Het uitvoeren en analyseren van interviews is tijdsintensief. Voor een beperkte groep belanghebbenden is dit nog te overzien, maar wanneer er sprake is van een grote groep belanghebbenden bij een natuurinrichtingsproject dan zijn andere methodes zoals focusgroep discussies of een (online) enquête efficiënter. Dit levert dan minder rijke data op omdat tijdens focusgroep discussies niet iedereen volledig aan het woord kan komen binnen de beperkte tijd en een enquête zeer beperkte mogelijkheden biedt voor extra antwoorden (als iemand al die tijd neemt). Daarnaast, is er tijdens de analyse een vertaalslag nodig om de open en soms uitgebreide antwoorden terug te brengen naar een lijst van concrete impacts waar indicatoren aangekoppeld kunnen worden.

Zodra alle impacts uit de interviews geïdentificeerd zijn, zou er idealiter een prioriteringsoefening gedaan worden met de belanghebbenden om de belangrijkste impacts verder mee te nemen in het SEIA verhaal. Tijdens deze gevalstudie is dat niet gedaan, maar een (online) enquête waarbij de respondenten een selectie van de belangrijkste impacts kunnen maken zou een efficiënte benadering kunnen zijn. Er wordt aangeraden om niet alle impacts mee te nemen in de volgende stappen van de SEIA. Dit vergt namelijk te veel tijd in stappen 3 en 4 om de gegevens te verwerken, verzwaart nodeloos de rapportering, en kan de focus van evaluaties in het gedrang brengen.

De diepgang die de interviews opleveren, kan eerder als een “nice to have” of een “extra” beschouwd worden, maar is niet essentieel voor het verdere verloop van het SEIA-stappenplan. Het toepassen van interviews voor stap 2 raden wij aan wanneer een projectcoördinator inzichten wil krijgen over bv. de context van de belanghebbende waarin de impact plaatsvindt, of oplossingspistes wilt verkennen om negatieve impacts te verminderen.

4.2 Discussie van de gevalstudie

Decennialang is de open ruimte “uitgekleed” door o.a. intensivering en ruilverkavelingen, wat een negatief effect heeft gehad op akkervogels zoals de Grauwe Kiekendief. Het soortenbeschermingsplan Grauwe Kiekendief heeft als doel het vergroten van het leefgebied van de akkervogel. Hoewel de BO's die werden opgezet voor de Grauwe Kiekendief goed lopen, kan er nog veel gebeuren om structureel een beter leefgebied voor de Grauwe Kiekendief te realiseren door meer KLE in de open ruimte te introduceren.

Zoals de resultaten laten zien is dit voor landbouwers geen gemakkelijke opgave. Er kwamen meer belemmeringen ter sprake dan drijfveren om KLE te realiseren. Daarnaast is er de tendens bij veel landbouwers om voornamelijk over schaalvergroting te denken. Er werd door een deel van de respondenten (waaronder enkele landbouwers) erkend dat de schaal waarop landbouw bedreven wordt zou moeten verkleinen, maar tegelijkertijd zijn ze sceptisch of dat mogelijk is gezien de huidige tendens naar schaalvergroting gedreven door een markt voor landbouwproducten die steeds internationaler is. Die trend wordt als onomkeerbaar ervaren. De perceptie dat deze trend onomkeerbaar is, heeft te maken met dat de gangbare landbouw vast zit in een bepaalde manier van werken. De industrie dicteert de prijzen van de landbouwproducten en bepaalt wat er zal worden geteeld. Ter illustratie, vijf bedrijven verhandelen 70% van de wereldvoedseloogst (Chemnitz et al., 2017). De industrie biedt dezelfde prijzen als 30 jaar geleden (Dhoore, 2019) en als de prijs van een teelt onder de kostprijs is, dan moeten landbouwers dat nemen omdat ze anders hun producten niet kwijt raken. De kosten voor loon, land en technologie stegen daarentegen wel. Landbouwers krijgen het advies om te vergroten om te kunnen blijven overleven, en hier heeft de industrie ook alle belang bij. Er worden hoge kosten gemaakt voor grond² en om grote akkers te bewerken kopen boeren grotere en zwaardere tractoren (Vilt, 2021). De landbouwers worden nog afhankelijker van de industrie voor de toelevering van o.a. technologie, meststoffen, zaden en voor het afnemen van producten. Om in zo'n context van hoge kosten rendabel te kunnen zijn, zit de landbouwer vast in een realiteit om nog meer te produceren en te vergroten.

Daarnaast wordt de keuze van een landbouwer om KLE te realiseren bemoeilijkt door de moeizame relatie tussen de landbouw en natuursector waar veel argwaan (beide kanten op) bestaat. Sommige landbouwers zouden per definitie niet overwegen om meer met natuur (bv. via BO of KLE) te werken. Anderen die dat wel doen ervaren druk van collega landbouwers om dat niet te doen.

Verschillende pistes zijn mogelijk om landbouwers te overtuigen om meer KLE te realiseren. Enerzijds zou er ingezet kunnen worden op het voor de gangbare landbouw aantrekkelijker te maken om in KLE te investeren. Een optie is om een financiële vergoeding aan te bieden die meer dan enkel kostendekt en voor een lange periode gegarandeerd is. Een aanvullende optie zou kunnen zijn om in te zetten op het verlichten van de administratieve last. Bovendien, de stijgende grondprijzen werkt het realiseren van nieuwe KLE tegen. Er kan beleid worden gevoerd om die grondprijzen onder controle te houden (zoals al gebeurt in bv Frankrijk (Vilt, 2018)). Verder zou ook de wetgeving omtrent het verwijderen van KLE aangepast kunnen worden (bv. onder bepaalde voorwaarden meer flexibel omgaan met

² Het wordt steeds moeilijker voor landbouwers om grond te vinden. Er is concurrentie met particulieren die meer geld voor een stuk grond kunnen neertellen, zoals paardeneigenaars (Nuyts, 2022).

verleggen KLE). De vergunningplicht voor het kappen is voor altijd, terwijl de subsidie bij elk nieuw Gemeenschappelijk Landbouwbeleid verandert. Een landbouwer die natuur beschermt of creëert riskeert achteraf beperkingen opgelegd te krijgen. Dit werkt inspanningen voor de natuur tegen en zorgt ook voor argwaan. Hier moet naar een juiste balans gezocht worden. Het is niet de bedoeling dat gefinancierde natuur vervolgens vernietigd wordt.

Anderzijds kan er ingezet worden op kennisopbouw bij en kennisuitwisseling met landbouwers. Zo is er een gebrek aan inzicht over de positieve impact van natuur (zoals KLE) voor de landbouw, bestaan er misconcepties over KLE, lukt het in enkele gevallen niet om de gewenste effecten van KLE te genereren en is er onvoldoende kennis over vergroeningsprojecten. Dit houdt in dat het kenbaar en tastbaar maken van de positieve werking van natuur voor de landbouw, maar ook om informatie te verschaffen over alternatieve werkwijzen die vanuit bedrijfseconomisch standpunt interessant kunnen zijn om uit de “onomkeerbare trend” te breken. Bijvoorbeeld, onderzoek toont aan dat agrarische diversificatie niet ten koste hoeft te gaan van de oogst en gunstig is voor biodiversiteit, bestuiving, gewasbescherming, nutriëntencycle, bodemvruchtbaarheid en waterregulatie (Tamburini et al. 2020) en dat agro-ecologische landbouwers gemiddeld een beter inkomen hebben (van der Ploeg, 2019). Onderzoeksinstanties kunnen bijdragen met specifieke kennis voor inrichting en beheer van KLE op landbouwgronden. Ook kunnen er (economische) berekeningen gemaakt worden rond productie winst/verlies en andere effecten van KLE, zodat er beter geïnformeerde beslissingen gemaakt kunnen worden. Er is niet alleen betere informatievoorziening nodig maar het uitwisselen van ervaringen tussen landbouwers kunnen het verder tastbaar maken. Daarnaast is er begeleiding nodig om dit op een correcte wijze te implementeren in een landbouw bedrijf.

Een belangrijk aandachtspunt is dat de moeizame relatie tussen de landbouw en natuursector niet de kennisopbouw en kennisuitwisseling bemoeilijkt. Het inzetten op samenwerkingen kan bestaande relaties bevorderen of helpt om nieuwe relaties met potentiële partners op te bouwen. Zulke samenwerkingen kunnen helpen om innovatieve oplossingen te ontwikkelen, synergiën te realiseren, trade-offs te verminderen en het vertrouwen tussen verschillende sectoren op te bouwen. Belangrijk voor zulke samenwerkingen is een goede vertrouwensband tussen belanghebbenden. In de samenwerking moet ruimte zijn voor ieders verhaal en visie, waar men van elkaar kan leren en gezamenlijk in onderhandeling kan gaan. Om samenwerking te stimuleren en gevoeligheden (uit het verleden) te verminderen tussen landbouw en natuur, is het belangrijk dat er meer dialoog is tussen beide sectoren. Samenwerking kan in verschillende vormen en maten, van kleine tot grote initiatieven en in verschillende constellaties van partners, bv. met middenveld organisaties, burgers, overheden, bedrijven, enz. Een interessant voorbeeld is de landschapsveilingen die in Nederland georganiseerd waren. Hier konden burgers en bedrijven landschapselementen kopen en was er geen tussenkomst van de overheid of grote natuurorganisaties. In realiteit kregen de kopers van een landschapselement geen eigenaarschap maar betaalden ze voor de inrichting, inkomstenderving en beheer voor 10 jaar. Motivaties voor de kopers was om bij te dragen aan een mooi landschap waarin ze kunnen recreëren (ARK, 2014).

Naast de besproken KLE (tabel 2) kan ook de bodem als vaste structuur beschouwd worden. Een goede bodemzorg kan de Grauwe Kiekendief ten goede komen op zowel publieke grond als landbouwgrond. Een gezondere bodem met een rijkere bodembiodiversiteit betekent meer voedsel voor de prooidieren van de Grauwe Kiekendief. Voor landbouwers houdt dit in dat er geen te zware tractoren gebruikt worden, bodembewerking gereduceerd wordt, een doordachte gewasrotatie en menging van

teelten toegepast wordt. Gewasrotatie, rustgewassen en organische mest zorgen voor een meer microbiële activiteit in de bodem (Lori et al., 2017). Het koesteren van de bodem levert ook voordelen voor de landbouwers zoals het behouden van koolstof in de bodem, een betere doorworteling en waterinfiltratie, en het verminderen van stikstof en fosfor verliezen.

Hoewel de landbouw een groot oppervlakte in beslag neemt en er de meeste opportuniteiten liggen voor KLE, zou er ook onderzocht kunnen worden hoe ook andere landeigenaars ertoe kunnen bijdragen om een beter leefgebied voor de Grauwe Kiekendief te creëren. Een mogelijk voordeel is dat andere landeigenaars minder op gevoelige voet met de natuursector staan en daarom gemakkelijker bepaalde maatregelen zouden willen overwegen. In dit onderzoek werden al de motivaties en belemmeringen om KLE te implementeren van een spoorwegbeheerder en een jager als (kleinschalige) landeigenaar geëxploreerd. Maar ook andere landeigenaars kunnen overwogen worden om opportuniteiten voor KLE te vinden, zowel privé als publiek. Bijvoorbeeld, 15% van de oppervlakte landbouwbestemming is niet langer in gebruik van de landbouw (Vlaamse Regering, 2018) en wordt gebruikt voor hobbydieren (paarden, ezels, etc.), tuinen en niet agrarische ondernemingen. Er kan onderzocht worden of hier mogelijkheden zijn voor KLE. Een ander voorbeeld is om te onderzoeken wat er mogelijk is op militaire domeinen. Deze gebieden worden vaak al gekenmerkt door soortenrijke graslanden en grote braamstruwelen.

Ook gemeentes kunnen meer KLE realiseren op eigen grond. Hiervoor moeten ze beter op de hoogte zijn van de gronden in hun eigendom en waar opportuniteiten liggen. Echter, de kosten van onderhoud en gelimiteerde budgetten kunnen gemeentes belemmeren om meer KLE te realiseren. Daarentegen kunnen investeringen in vaste structuren ook kosten besparen op het schoonmaken van wegen en riolen als gevolg van erosie en modderstromen. Kennisuitwisseling en samenwerking met (lokale) actoren kan ondersteuning en begeleiding bieden aan gemeentes om de juiste locaties, maatregelen en beheer te identificeren en te realiseren, maar ook om afspraken te maken over uitvoeren van beheer en het verdelen van kosten. Daarnaast kunnen gemeentes ook een rol spelen om landbouwers en andere private landeigenaars aan te sporen om meer KLE te realiseren door bv. met hen in gesprek te gaan, samenwerkingen aan te gaan, te faciliteren tussen verschillende actoren, etc.

5 Bronnen

ARK (2014). 25 jaar ARK: Landschapsveilingen. ARK Natuurontwikkeling. Geraadpleegd op <https://www.ark.eu/over-ark/ark-organisatie/25-jaar-ark/25-jaar-ark-veiling>

Chemnitz, C., Luig, B., Rehmer, C., Benning, R. & Wiggerthale, M. (2017). Konzernatlas 2017. Daten und Fakten über die Agrar- und Lebensmittelindustrie 2017. Heinrich-Böll-Stiftung, Rosa-Luxemburg-Stiftung, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Oxfam Deutschland, Germanwatch & Le Monde diplomatique.

Dhoore, K. (2019). Opinie: Landbouw met toekomstperspectief. Landwijzer. Geraadpleegd op <https://www.landwijzer.be/inspiratie/opinies/opinie-landbouw-met-toekomstperspectief>

Holden, J., Grayson, R.P., Berdeni, D., Bird, S., Chapman, P.J., Edmondson, J.L., Firbank, L.G., Helgason, T., Hodson, M.E., Hunt, S.F.P., Jones, D.T., Lappage, M.G., Marshall-Harries, E., Nelson, M., Prendergast-Miller, M., Shaw, H., Wade, R.N. & Leake, J.R. (2019). The role of hedgerows in soil functioning within agricultural landscapes. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 273, 1–12. doi:10.1016/j.agee.2018.11.027

Limpens, A. (2021). GISELE – testcase 5 - Étude d’impact socio-économique du plan d’action des busards nicheurs en milieu agricole en Wallonie.

Lori, M., Symnaczik, S., Mäder, P., De Deyn, G. & Gattinger, A. (2017). Organic farming enhances soil microbial abundance and activity—A meta-analysis and meta-regression. *PLoS ONE*, 12(7).

Nuyts, S. (2022). Landbouwgrond is steeds minder vaak écht landbouwgrond. Landbouwleven. Geraadpleegd op <https://www.landbouwleven.be/12873/article/2022-01-24/landbouwgrond-steeds-minder-vaak-echt-landbouwgrond>

Sutter, L., Albrecht, M. & Jeanneret, P. (2018). Landscape greening and local creation of wildflower strips and hedgerows promote multiple ecosystem services. *Journal of Applied Ecology*, 55, 612–620. doi:10.1111/1365-2664.12977

Tamburini, G., Bommarco, R., Wanger, T.C., Kremen, C., van der Heijden, M.G.A., Liebman, M. & Hallin, S. (2020). Agricultural diversification promotes multiple ecosystem services without compromising yield. *Science Advances*, 6.

Van Der Ploeg, J.D., Barjolle, D., Bruil, J., Brunori, G., Costa Madureira, L.M., Dessein, J., Drag, Z., Fink-Kessler, A., Gasselin, P., Gonzalez De Molina, M., Gorch, K., Jürgens, K., Kinsella, J., Kirwan, J., Knickel, K., Lucas, V., Marsden, T., Maye, D., Migliorini, P., Milone, P., Noe, E., Nowak, P., Parrott, N., Peeters, A., Rossi, A., Schermer, M., Ventura, F., Visser, M. & Wezel, A. (2019). The economic potential of agroecology: Empirical evidence from Europe. *Journal of Rural Studies*, 71, 46–61. doi:10.1016/j.jrurstud.2019.09.003

Van Vooren, L., Reubens, B., Broekx, S., De Frenne, P., Nelissen, V., Pardon, P. & Verheyen K. (2017). Ecosystem service delivery of agri-environment measures: A synthesis for hedgerows and grass strips on arable land. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 244, 32–51.

Vandegheuchte M., Van Hoydonck G., Goemaere K., Lewylle I., Lambrechts J. & Heylen O. (2015). Soortenbeschermingsprogramma voor de grauwe kiekendief, Agentschap voor Natuur en Bos, België.

Vilt (2018). "Lagere Franse grondprijzen door overheidsingrijpen", 13 november 2018. Geraadpleegd op <https://vilt.be/nl/nieuws/lagere-franse-grondprijzen-door-overheidsingrijpen>

Vilt (2021). Impact coronacrisis laat zich (nog) niet voelen in verkoop landbouwmachines, 16 april 2021. Geraadpleegd op <https://vilt.be/nl/nieuws/impact-coronacrisis-laet-zich-nog-niet-voelen-in-verkoop-landbouwmachines>

Vlaamse Regering (2018). Strategische visie van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen.

6 Bijlagen

6.1 Bijlage 1: Interviewgids

Introductie

- Korte intro INBO (indien niet gekend)
- Korte toelichting doelen aanpak case Grauwe Kiekendief
- Korte toelichting doel en verloop van het interview
- Korte toelichting begrippen (kleine landschapselementen vs. beheerovereenkomst Grauwe Kiekendief)
- Korte toelichting verschillende type kleine landschapselementen (presentatie op basis van tabel 2)
- Afspraken i.v.m. opnemen gesprek en GDPR
- Zijn er nog vragen?

Opmerking voor de interviewer: bepaal voor het interview of de ex-ante of een ex-post vragenlijst van toepassing is.

Interview (ex-ante)

- Kunt u zichzelf (en uw organisatie) en kort voorstellen?
- Heeft u (hebben jullie) al maatregelen genomen voor de Grauwe Kiekendief op de terreinen die u (jullie) in eigendom heeft (hebben) of beheert (beheren)?
 - 5x waarom
- Wat bent u (zijn jullie) - nog - van plan te doen voor de Grauwe Kiekendief?
[benoem eventueel de diverse kleine landschapselementen die nog niet vermeld werden, zie tabel onder]
 - 5x waarom
- Wat zijn voor u (uw organisatie) de belangrijkste motivaties / drijfveren om die maatregel(en) voor de Grauwe Kiekendief te nemen?
 - 5x waarom (peilen naar verwachte en onverwachte voordelen)
- Wat zijn voor u (uw organisatie) eventuele belemmeringen om die maatregel(en) voor de Grauwe Kiekendief te nemen?
 - 5x waarom (peilen naar verwachte en onverwachte nadelen)

- U heeft de volgende kleine landschapselementen niet benoemd [...], waarom overweegt u deze niet - of - wat is er volgens u (uw organisatie) nodig opdat toe te passen? [*Zie tabel onder voor lijst kleine landschapselementen*]
- Er bestaan ook andere (structurele) maatregelen [*benoem maatregelen die nog niet vermeld werden, zie bullets onder*]. Wat is er volgens u (uw organisatie) nodig opdat u (uw organisatie) ook deze maatregelen toe te passen?
 - 5x waarom (peilen naar motivaties en eventuele belemmeringen)

Interview (ex-post)

- Kunt u zichzelf (en uw organisatie) even kort voorstellen?
- Wat doet u (doen jullie) al of heeft u (hebben jullie) al gedaan voor de Grauwe Kiekendief?
 - 5x waarom
- Wat zijn voor u (uw organisatie) de belangrijkste motivaties / drijfveren om die maatregel(en) voor de Grauwe Kiekendief te nemen?
 - 5x waarom (peilen naar verwachte en onverwachte voordelen)
- Wat zijn voor u (uw organisatie) eventuele belemmeringen om die maatregel(en) voor de Grauwe Kiekendief te nemen?
 - 5x waarom (peilen naar verwachte en onverwachte nadelen)
- Wat bent u (zijn jullie) nog van plan te doen voor de Grauwe Kiekendief?

[*Benoem eventueel de diverse kleine landschapselementen die nog niet vermeld werden, zie tabel onder*]

 - 5x waarom (peilen naar motivaties en eventuele belemmeringen)
- U heeft de volgende (klassieke) vaste structuren niet benoemd [...], waarom overweegt u deze niet - of - wat is er volgens u (uw organisatie) nodig opdat toe te passen? [*Zie tabel onder voor lijst kleine landschapselementen*]
- Er bestaan ook andere (structurele) maatregelen [*benoem de maatregelen die nog niet vermeld werden, zie bullets onder*]. Wat is er volgens u (uw organisatie) nodig opdat u (uw organisatie) ook deze maatregelen toe te passen?
 - 5x waarom (peilen naar motivaties en eventuele belemmeringen)

Bedank gesprekspartner en sluit het gesprek af.

Tabel 1: Lijst van kleine landschapselementen.

KLE	Toelichting
Hagen	Lijnvormige aanplantingen van struiken die door jaarlijkse snoei compact worden gehouden.
Heggen	Lijnvormige aanplantingen van struik- en struweelsoorten die vrij mogen uitgroeien in de hoogte en breedte, en slechts 1 maal om de 2 à 3 jaar gesnoeid worden.
Houtkanten	Vrijliggende, aaneengesloten, lijnvormige landschapselementen bestaande uit meerrijig hakhout met een minimale breedte van 5 meter.
Buffering holle wegen	Beschermingsstrook van vegetatie langs de wanden van holle wegen.
Buffering waterlopen	Beschermingsstrook van gras of spontane oevervegetatie langs waterlopen.
Poelen	Eerder kleine en ondiepe waterpartijen met ondergedoken en drijvende waterplanten, maar weinig hoog opgroeiende water- en oeverplanten, en zacht hellende oevers.
Wachtbekkens	Overloopgebied, om overtollig water tijdelijk op te vangen.
Graften	Knik of mini-terras op een helling, meestal begroeid met struikgewassen.
Onverharde wegen	Wegen zonder wegverharding, fungeren als groene linten in het landschap.
Struwelen	Struikvegetatie van 1 tot 5 meter hoog.
Akkerreservaten	Voornamelijk gekend als akkers met overstaand wintergraan voor graanetende akkervogels. Dergelijke percelen werden oorspronkelijk ontworpen voor zeldzame akkerflora.

Andere (structurele) maatregelen:

- **[Instrument] grondruil** om centraal in het gebied een ingreep met meer effect te kunnen doen (vb. aanleg van een infiltratiezone, ontwikkeling van een mantelzoomvegetatie langsheen een holle weg ...) [*Landbouwers (zou je het zien zitten?) + gemeente (het realiseren)*]
- **[Locatie] aanleg van hagen en heggen, houtkanten op de landbouwpercelen zelf** ten gunste van erosiebestrijding, de creatie van een microklimaat ... [*Enkel landbouwers + lokale overheden*]
- Inzet op een **grotere verscheidenheid van (alternatieve) teelten** zoals Luzerne dat door z'n diepe wortels beter tegen de droogte kan, nutriënten beter afvangt, enz. Andere interessante teelten zijn bieten en zomergraan. [*Enkel landbouwers*]

- Inzet op **andere manieren van landbouw doen**, bijvoorbeeld:
 - Alternatieve inrichting gewassen op het veld (vb. strokenteelt ...);
 - Functionele agrobiodiversiteit;
 - Korte keten en inbedding in sociaal netwerk kortbij een stad of dorp;
 - Bodemzorg (ook de bodem is een vaste structuur) -> waterbehoud, C-opslag.